

SVATÝ LUDVÍK

jacques le goff

ÚVOD

Střední část 13. století, jemuž se někdy říká „století Ludvíka Svatého“, přitahovala historiky méně než století předešlé, tvůrčí a kypící, a než 14. století, upadající do hluboké krize podzimu středověku. Ludvík IX. – mezi dědem Filipem II. Augustem a vnukem Filipem IV. Sličným, kteří uchvátili pozornost historiků – je k našemu překvapení „nejméně známým ze slavných králů středověké Francie“. Dvě nedávno publikovaná díla, jedno od Američana Williama Chestera Jordana a druhé od Francouze Jeana Richarda, ho ukazují jako člověka ovládnutého jedinou myšlenkou, uhranutého křížovou výpravou a posedlého Svatou zemí. Mně Ludvík Svatý připadá mnohem složitější. Jeho dlouhá čtyřiačtyřicetiletá vláda je kontrastnější a jeho doba bouřlivější, než naznačuje termín „vrchol středověku“, jímž se někdy charakterizuje.

Leč předmětem této studie není 13. století. Přirozeně se tu s ním setkáme, protože Ludvík v něm žil a protože bylo živnou půdou jeho života a jednání. Tato kniha však pojednává o člověku. O jeho době se zmiňuje, jen pokud ho umožňuje osvětlit. Nemám v úmyslu psát ani o „vládě Ludvíka Svatého“, ani o „Ludvíkovi Svatém a jeho říši“, ani o „Ludvíkovi Svatém a křesťanstvu“, ani o „Ludvíkovi Svatém a jeho době“, byť se těmto tématům vyhnout nemohu. Pokud mne vyprávění o svatém králi občas přivádí k podrobnějšímu a hlubšímu rozboru nějaké širší oblasti, pak je to proto, že ve střední části 13. století byl Ludvík – společně s císařem Fridrichem II. – nejdůležitějším politikem křesťanského Západu. Avšak zatímco Fridrich II., jehož dnes považujeme za jednoho ze zakladatelů moderního státu, zůstával okrajovou postavou okouzlenou kulturní hranicí Středomoří, Ludvík IX. byl ze zeměpisného, chronologického i ideologického hlediska nejústřednější z mocných osobností křesťanského světa 13. století. A tak mne napadlo napsat jeho životopis. To však není snadné.

* * *

Když jsem se – pomalu, před více než deseti lety – rozhodoval, že zahájím šetření o nejdůležitější osobnosti středověkého Západu a výsledek představím v podobě životopisného žánru, domníval jsem se, že pro historika je to obtížný podnik

a že vzhledem k mému dosavadnímu přístupu ke studiu dějin vybočím z vyjetých kolejí. V prvním bodě jsem měl pravdu, ve druhém jsem se mylil.

Pocit obtížnosti, o němž se zmiňuji, se na první pohled může zdát paradoxní. Se životopisnými díly se v posledních letech roztrhl pytel, protože jde o žánr módní, a lze tedy snadno nabýt dojmu, že jde o jednoduché cvičení, při němž stačí shromáždit sdostatek pramenů, což bývá obvykle možné, a mít určité vlohy k psaní. Většina zmíněných životopisů je anachronicky psychologická, případně až moc snadno užívá pojem mentalita, aby si nekriticky a bez skutečného vysvětlení pohrávala s exotičnem minulosti, bývá frázovitá, povrchní a příliš často anekdotická, a nepřinesla mi žádné uspokojení. Proto jsem si začal klást otázky o nárocích a důsledcích historické biografie a dospěl jsem k odstrašující samozřejmosti: historická biografie je nejtěžší metoda přístupu k dějinám.

Naproti tomu z vyjetých kolejí jsem nevybočil. Shledal jsem se téměř se všemi velkými problémy historického bádání a psaní, s nimiž jsem se do té doby potýkal. Jistě, utvrdil jsem se v názoru, že biografie je osobitý druh studia historie. Žádá si nejen metody vlastní každodenní praxi historiků (vymezení problému, hledání a kritiku pramenů, zkoumání období sdostatek dlouhého k odhalení dialektiky spojitostí a proměn, jasný a osvětlující písemný projev, nutnost uvědomovat si, o co ve zkoumané otázce jde z dnešního hlediska, tzn. hlavně nezapomínat na časový odstup), ale zároveň dnes historika zvláště ostře a všestranně konfrontuje se zásadními – leč klasickými – problémy jeho řemesla. A činí tak v rozsahu, na nějž už často nejsme zvyklí.

Uprostřed 20. století nastal totiž úpadek – citelný zejména ve škole *Annales* – historické biografie, byť existuje několik zářných výjimek. Historikové žánr více méně přenechali romanopiscům, svým dávným soupeřům v této oblasti. Konstatoval to Marc Bloch, aniž cítil, jak se říkalo, opovržení k tomuto historiografickému útvaru, naopak s lítostí, pravděpodobně s pocitem, že biografie podobně jako politické dějiny není připravena přijmout obrození historického myšlení a historické praxe. V souvislosti s definicí, již v 19. století vyslovil Fustel de Coulanges, že „historie je věda o lidských společnostech“, Marc Bloch namítl: „Možná to přespříliš umenšuje podíl jednotlivce v dějinách.“

Dnes, uprostřed všeobecné krize celkové proměny západních společností, kdy historie a společenské vědy procházejí obdobím usilovného kritického přezkoumávání svých jistot, mám pocit, že biografie se částečně vymanila ze sevření pseudoproblémů. A mohla by se dokonce stát výsadní pozorovatelnou, kde historik ku prospěchu věci přemýšlí o konvencích a ambicích svého řemesla, o mezích nabytých znalostí, o potřebném předefinování pojmů.

Proto při představování této knihy, při vymezení toho, co jsem zamýšlel, musím vysvětlit, co dnes nesmí být historickou biografií. Právě tato zamítavá stanoviska mi totiž umožnila, abych se v mimořádně obtížném terénu shledal se

svými obvyklými metodami přístupu k historii, historii proměnlivé, zde možná viditelněji než jinde.

* * *

Průprava v oboru historie mne naučila, abych se pokoušel o celostní dějiny, tudíž mě velice rychle zaskočilo, že biografie si žádá, abych z její postavy učinil to, co jsme považovali, Pierre Toubert a já, za „celostní“ námět, kolem nějž se organizuje celé výzkumné pole. Jenže který námět více a lépe než hlavní postava kolem sebe vykrytalizovává celé své prostředí a všechny obory působnosti, jež historik vykrajuje z pole historického vědění? Ludvík Svatý se podílil na životě ekonomickém, společenském, politickém, náboženském i kulturním; jedná ve všech těchto oblastech a promýšlí je způsobem, který historik musí analyzovat a vysvětlit – i když snaha o úplné poznání dotyčného jedince je „snahou utopickou“. Zde totiž musíme – víc než v případě jakéhokoli jiného předmětu historického studia – umět ctít chybějící údaje, mezery zanechané v písemnostech, neusilovat o rekonstrukci toho, co se skrývá za zamlčováním, za mlčením Ludvíka Svatého, za přetržitostmi a nespojitostmi narušujícími osnovu a zdánlivou ucelenost zkoumaného života. Ale biografie není jen sbírka všeho, co můžeme a musíme vědět o dané osobnosti.

Pokud nás nějaká osobnost nutí, abychom souhrn jevů různorodé povahy posuzovali celostně, není to proto, že je „konkrétnější“ ve srovnání s jinými předměty historikova studia. Právem se pranýřoval například mylný protiklad mezi „pseudokonkrétností“ biografie a „pseudoabstraktností“ politických dějin. Historická biografie však mnohem více než ostatní historické práce usiluje o vyvolání „dojmu skutečnosti“. A to ji ještě více přibližuje úsilí romanopiscovu. Zmíněný „dojem skutečnosti“ se netýká jen historikova písemného projevu a stylu. Historik, díky důkladné znalosti pramenů a doby, kdy jeho postava žila, musí být schopen dodat samotným dokumentům, prostřednictvím jejich „vhodného rozebrání“, „dojem skutečnosti“, jehož pravdivost si můžeme dovodit. Nebo jednodušeji tyto dokumenty podrobně rozebrat tak, aby se v nich objevilo to, z čeho vyplyne rozumné přesvědčení o historické pravdě. Uvidíme, že se Ludvík Svatý těší výhodě výjimečného svědka, Jana ze Joinvillu, který historika často přiměje, aby řekl: „Ach, ano! Tohle je vsutku ten ‚pravý‘ Ludvík Svatý!“ Leč historik musí zůstat ve stěhu.

Rozhodl se totiž, že se podřídí značnému omezení: omezení dokumentace, která určuje cíle a meze jeho šetření. Tím se liší od romanopisce, a to i tehdy, když romanopisec dbá, aby si o pravdě, již hodlá popisovat, zjistil co nejvíce údajů. Ukazuje se však, že Ludvík Svatý je (společně s Františkem z Assisi) osobností 13. století, o níž jsme nejlépe informováni z první ruky. Protože byl král a protože byl svatý. Dějiny promlouvaly především o mocných tohoto světa a dlouho

se o ně zajímaly jen jako o jednotlivce. To platilo především ve středověku. Jenže zdánlivou výhodu, kterou svazek spisů o Ludvíkovi Svatém pro historika představuje, bohatě vyvažují případné pochybnosti o důvěryhodnosti těchto pramenů. Více než u jiných totiž hrozí, že pokud vysloveně nelžou, představují nám vymyšleného, domnělého Ludvíka Svatého.

Hlavní důvod spočívá ve schopnostech a záměrech Ludvíkových středověkých životopisců. Téměř všichni, v každém případě ti nejdůležitější, jsou hagiografy. Nechtějí z Ludvíka udělat jen svatého krále. Chtějí z něho udělat krále a světce v souladu s ideály ideologických skupin, do nichž sami patří. Existuje tak Ludvík Svatý nových žebravých řádů – dominikánů a františkánů – a Ludvík Svatý benediktinů z královského opatství v Saint-Denis, přičemž ti první ho považují spíše za světce žebravých řádů, kdežto ti druzí v něm vidí především příkladného „národního“ krále. Navíc prameny, jež nám představují královu osobnost, jsou ve valné většině prameny literárními, což svádí k dalším manipulacím. Jde především o latinsky psané *Vitae*, životy svatých. Jenže středověká literatura se dělí na *žánry*, a ty se podřizují určitým pravidlům. Žánr hagiografický, byl mu vývoj pojmu svatosti ve 13. století dává o něco více svobody, tedy oplývá stereotypy. Není Ludvík Svatý z našich pramenů jen hromadou *locorum communium*? Celou střední část své studie jsem proto zasvětil vyhodnocení důvěryhodnosti těchto pramenů, přičemž jsem zkoumal podmínky utváření paměti na Ludvíka Svatého ve 13. a na samém začátku 14. století, a to nejen klasickými metodami kritiky pramenů, ale mnohem radikálněji jakožto systematickou tvorbu pamětních spisů. Musel jsem si položit otázku, zda lze prostřednictvím pramenů poznat takového Ludvíka Svatého, o němž by se dalo říci, že je „pravý“, skutečně historický.

Povaha těchto *životů* můj úkol ospravedlňovala a současně ho vystavovala novému nebezpečí. Hagiografický *život* je dějinný příběh, i když se vyprávění zaměřuje na projevy ctnosti a zbožnosti a obsahuje, obvykle odděleně, seznam vykonaných zázraků. Mohl jsem si ověřit, přecházejí od hagiografické biografie 13. století k historické biografii konce 20. století, jak lživý je protiklad, o jehož oživení se nedávno mnozí pokoušeli, mezi dějinami narativními, vypravěčskými, a dějinami „strukturalistickými“, jimž by se nedávno říkalo sociologické a ještě dříve institucionální. Jenže vypravěčské jsou veškeré dějiny, protože jsou z definity vsazeny do času, do časové souslednosti, a tedy nutně spjaty s vyprávěním. Ale nejen s ním. Předně vyprávění, v rozporu s tím, co si mnozí – včetně historiků – myslí, není bezprostřední. Je to výsledek řady intelektuálních a vědeckých úkonů a je v našem nejvlastnějším zájmu, abychom tyto úkony zviditelnili, ba dokonce prokázali. Vyprávění rovněž vede k určité interpretaci a i ono v sobě nese vážné nebezpečí. Jean-Claude Passeron upozornil na riziko „přemíry významů a logických souvislostí, vlastní všem biografickým metodám“. To, co nazval „biografickou utopií“, nespočívá jen v nebezpečné domněnce, že „nic není

bezvýznamné“ v nekritickém a bezvýběrovém životopisném vyprávění, ale také, a možná mnohem víc, v iluzi, že toto vyprávění věrně rekonstruuje čísi osud. Avšak život každé osobnosti, a možná ještě víc život osobnosti nadané mocí tak silnou v politické a symbolické skutečnosti jako král, navíc král svatý, lze iluzorně pojmut jako předurčený jejím úřadem a dosaženou dokonalostí. Nepřidáváme snad ke vzorům, jež inspirovaly hagiografy, vzor vnuknutý historickou rétorikou, vzor, jež Giovanni Levi definoval jako člověka, v němž se snoubí „uspořádaná chronologie s nerozporuplnou a pevnou osobností, jednáním prostým setrvačností a rozhodnutími prostými nejistoty“?

Omezující logice této „biografické iluze“, již pranýřoval Pierre Bourdieu, jsem se pokusil uniknout několika postupy. Ludvík Svatý nekráčí neochvějně vstříc svému osudu svatého krále v podmínkách 13. století a podle převládajících dobových vzorů. Utváří sebe a svou dobu právě tak, jako ona utváří jeho. A toto utváření sestává z náhod, váhání, výběrů z několika možností. Snaha představovat si biografii – podobně jako kterýkoli historický jev – jinak, než jak se podle našich znalostí odehrála, je marná. Dějiny nelze sepisovat formou co by, kdyby. Ale nesmíme přehlédnout, že při mnoha příležitost mohl Ludvík Svatý, přestože sám věřil, že dějiny řídí prozřetelnost, jednat jinak, než jednal. Křesťan může reagovat na výzvy prozřetelnosti a zároveň se jí podrobovat vícero způsoby. Pokusil jsem se ukázat, že Ludvíkova povaha zrála postupně, prostřednictvím řady nepředvídatelných rozhodnutí. A neustále jsem přerušoval nit jeho životní dráhy ve snaze podat zprávu o problémech, s nimiž se potýkal v různých obdobích svého života. Pokusil jsem se též ukázat, jaké potíže historikovi působí přesné vymezení těchto životních chvil. Vládnoucí pár, v dějinách Francie jedinečný, jež Ludvík dlouhá léta tvořil se svojí matkou Blankou Kastilskou, historikovi znemožňuje, aby stanovil datum, kdy se Ludvík IX. ujal vlády, jako to může učinit v případě Ludvíka XIV. Když se Ludvík Svatý dozví o mongolském vpádu do střední Evropy, když ho nemoc postaví na samý práh smrti, když ho v Egyptě vysvobodí ze zajetí muslimové, když se po šesti letech nepřítomnosti vrací do své země, vybírá si z několika možností. Musí se mezi nimi rozhodnout a z nepředvídatelnosti těchto rozhodnutí vzejde osobnost, jíž se Ludvík nakonec stane. A to se zmiňuji jen o několika důležitých událostech, jež po něm vyžadovaly rozhodnutí se závažnými důsledky. Právě v každodenním výkonu královské funkce a ve skrytém, nevědomém a neurčitým utváření svatosti se život Ludvíka Svatého stává životem, o němž se životopisec může pokusit podat zprávu.

Giovanni Levi správně tvrdí, že „biografie představuje (...) ideální místo k prokázání vmezežené – a přesto důležité – povahy svobody, jíž aktéři disponují, jakož i k pozorování toho, jak konkrétně fungují normativní systémy, které nikdy nejsou prosty rozporů“. Snažil jsem se posoudit, jaký rozsah moci Ludvík Svatý vytěžil z povahy a tvárnosti monarchických institucí poloviny 13. století, z rostoucího věhlasu posvátné královské moci, která však ještě zdaleka není absolutní

a její divotvornost se přísně vyděluje, ze svého zápolení s časem a prostorem, s ekonomikou, ačkoli ji ani neuměl pojmenovat. Nesnažil jsem se skrývat rozpory zatěžující Ludvíkovu osobnost a život: sklony k tělesné rozkoši a labužnictví versus ideál pohlavní zdrženlivosti a střídmosti v jídle; „rozpustilá“ zbožnost žebravých bratří versus přísné odříkání klášterní tradice; okázalost královských povinností versus pokora panovníka, jenž se chce chovat ne-li jako nejponížší laik, pak alespoň jako křesťan pokorný tak, jak pokorný být má; král prohlašující, že „nikdo nelpí na životě víc než já“, versus král, který se často vystavuje smrtelnému nebezpečí a neustále myslí na smrt a na mrtvé; král, který je stále víc králem Francie, versus král, jenž by chtěl vládnout všemu křesťanstvu.

Po pravdě řečeno problém nejistot a rozporů ve zkoumaném životě, na nějž narazí každý pokus o historickou biografii, pozměňují charakteristické znaky Ludvíkova případu. Téměř všichni středověcí životopisci Ludvíka Svatého tvrdí, že jeho život poznamenal obrat, dokonce zlom, vymezený křížovou výpravou. Před rokem 1254 jsme měli co dělat s králem zbožným normálně – jako kterýkoli jiný křesťanský král. Po roce 1254 před námi stojí panovník kající a eschatologický, který sebe i své poddané připravuje na věčnou spásu zavedením mravního a náboženského řádu ve své zemi a sám se chce stát králem Kristem. Takovéto vyličení života a panování Ludvíka IX. se podřizuje jak hagiografické šabloně, hledající v životě svatých okamžik „obrácení“, tak šabloně biblické královské moci, která činí z Ludvíka Svatého nového Jóšijáše, o jehož vládě, rozdělené vedví radikální politickou reformou po objevu zapomenuté knihy Pentateuchu, vypráví Starý zákon. Tezi o obratu v roce 1254 může podpořit i moje hypotéza: přisuzuji totiž značnou důležitost setkání Ludvíka Svatého s bratrem františkánem Hugem z Digne, k němuž došlo poté, co se Ludvík Svatý při návratu ze Svaté země vylodil v Provence. Hugo z Digne hlásal chiliastické myšlenky a volal po založení dlouhotrvajícího, spravedlivého a mírumilovného státu zde na zemi, státu, jenž by byl předobrazem ráje. Je však rozdíl mezi zbožným králem pašijových relikvií pořízených v roce 1239, panovníkem ustavivším v roce 1247 vyšetřovatele k nápravě křivd a zákonodárcem, jenž koncem roku 1254 nastolil ve své zemi mravní řád prostřednictvím „velké ordonance“, opravdu tak výrazný? Nadměrné racionalizaci životní poutě Ludvíka Svatého se historik může částečně vyhnout díky tomu, že jeho životopisci se v souladu se scholastickými a intelektuálními zvyklostmi 13. století uchýlovali ke trojnému důkazu, kdy protnutí tří argumentů umožňuje uniknout jedinému druhu racionalizace. První argument pochází od autorit (*auctoritatis*) – Písma svatého a církevních Otců – a umožňuje životopiscům, aby na Ludvíka Svatého použili biblické šablony. Druhým argumentem jsou úsudky (*rationes*) vyplývající z metod nové scholastiky. A přestože třetí typ argumentů, krátká mravoučná vyprávění (*exempla*), s sebou nesou množství *locorum communium*, vnášejí do textu vypravěčskou obrazivost a narušují tím strohost prvních dvou typů důkazů.

Hlavní problém zde pochází z toho, že ačkoli prameny nic takového výslovně neuvádějí, máme dojem, že Ludvíka IX. matka a rádcí z mládí velice brzy tak říkají „naprogramovali“, aby se stal ztělesněním ideálního křesťanského krále, a že si to velice brzy předsevzal i on sám, aniž ho však vedla pyšná touha udělat ze sebe světce. V takovém případě by jeho život byl jen dobrovolným a vášnivým plněním tohoto předsevzetí. Na rozdíl od Williama Chestera Jordana, který – nikoli bez talentu a bystrosti – Ludvíka Svatého považuje za krále rozpolceného mezi povinnostmi a zbožností žebravého typu, se domnívám, že Ludvík Svatý s obratností o to neobvyklejší, že si ji osvojil natolik dobře, až se stala podvědomou, ve svém nitru i v praxi harmonicky skloubil politiku s náboženstvím a realismus s mravností, aniž jakkoli duševně trpěl. Tato kniha nám poskytne nejednu příležitost, abychom si to ověřili.

Ludvíkovo tihnutí k jednomu záměru neoproštuje jeho životopis, životopis lineární, od váhání, nesnází, pokání ani rozporů, plynoucích z královské spravedlnosti, již kdysi definoval Isidor Sevillský, podle něhož je slovo „král“ odvozeno z „vládnout spravedlivě“ (*rex a recte regendo*). Ludvík sice z dramatických situací vyvázl, ale jeho vytrvalá snaha ztělesňovat ideálního krále vsazuje do jeho životopisu nejistotu, strhující od začátku až do konce. Ostatně: nenabízejí nám jistá svědectví zrcadlo, v němž je obraz svatého krále podivně pokroucený?

* * *

Ze zajetých kolejí jsem při vypracovávání životopisu Ludvíka Svatého nevybočil také díky tomu, že se mi rychle podařilo odstranit další pseudoprobém: údajný rozpor, jehož neopodstatněnost prokázal Pierre Bourdieu, rozpor mezi jednotlivcem a společností. Jednotlivec existuje jen v síti různorodých společenských vztahů a jejich různorodost mu také umožňuje rozehrát svoji hru. Znalost společnosti je nutná, máme-li pochopit, jak se v ní utváří a žije jednotlivec. Ve svých předchozích pracích jsem se zabýval vznikem dvou nových společenských skupin ve 13. století: skupiny kupců, což mě přivedlo ke zkoumání vztahů mezi ekonomikou a morálkou, tedy problému, s nímž se potýkal i Ludvík Svatý, a skupiny univerzitních studentů a učitelů, jež jsem dříve nazýval „intelektuálové“ – ti svými vyššími kádry zásobovali církevní instituce a méně zjevně i světské vlády; kromě toho dali vzejít třetí moci, moci institucionalizovaného vědění (*studium*), existující vedle moci církevní (*sacerdotium*) a moci královské (*regnum*). S novými intelektuály a s nositeli této nové moci se Ludvík stýkal jen omezeně. Kromě kupců a intelektuálů jsem se zabýval i členy jedné širší společnosti – společnosti, která se sešla na onom světě, v místě, jež bylo čerstvým objevem 13. století: mrtvými z očiště a jejich vztahy s živými. Nu a Ludvík Svatý se smrtí, s mrtvými a s oním světem obcoval neustále. Společenské prostředí, v němž svatý král žil, jsem tedy vcelku důvěrně znal. Dokázal jsem dokonce určit, nakolik v něm byla jeho životní

dráha normální a zároveň výjimečná, protože s Ludvíkem jsem se dostal na vrchol politické moci a do ráje.

Přistupoval jsem ke zvolenému jednotlivci – nebo spíše jsem si musel klást otázku, zda k němu přistupovat mohu. Protože osobní problém se zkomplikoval: vyústil v obecnou otázku. Ludvík Svatý žil v době, kdy se podle domnění některých historiků vynořil, objevil jednatel. To podrobně probírám v hlavní části této knihy. Je však nanejvýš důležité, abych bez dalšího otálení připomněl, že Ludvík žil ve století, na jehož počátku se objevilo zpytování svědomí (vynucené v roce 1215 dekretem 4. lateránského koncilu o každoroční povinné ušní zpovědi všech křesťanů), ale na jehož konci se zrodil umělecký individuální portrét. Byl Ludvík jednatel? A v jakém smyslu? Mám-li užít chytré rozlišení Marcela Mause mezi „smyslem pro já“ a pojmem jednatel, pak se domnívám, že to první Ludvíkovi Svatému nechybělo, kdežto to druhé neznal. Ale ať je tomu jakkoli, byl to bezpochyby první král Francie, jenž povýšil svědomitost – individuální postoj – na královskou ctnost.

* * *

A konečně jsem se při svém biografickém šetření shledal i s jednou z nejpodstatnějších starostí historika, s časem. V podobě nejprve množné, tedy v podobě různorodých časů, s nímž se podle mého mínění znovu setkáváme dnes, po období, kdy se dal Západ ovládnout sjednoceným časem mechanických orlojů a hodinek, časem, jež napadrt roztržila krize našich společností a krize společenských věd. Ludvík Svatý žil mnohem dříve, než se čas vydal na cestu sjednocení, a snažil se ho ovládnout. Ve 13. století neexistoval čas, ale časy, královské časy. Panovník ve srovnání s jinými lidmi přichází do styku s větším počtem časů a jeho vztahy s těmito časy, byť se podřizují dobovým podmínkám, bývají občas nevšední: čas vládnutí má svůj vlastní rytmus daný denním rozvrhem, cestováním, výkonem moci. Král do jisté míry může rozhodovat o času (i on měří čas spotřebou svíček, sledováním slunečních hodin, odbíjením zvonů a událostmi liturgického roku). Práce na biografii mě však naučila především tomu, abych si všiml typu času, na nějž jsem nebyl zvyklý: času životního, který králi ani jeho historikovi nesplývá s časem vládnutí. Vrátit jednotlivci, lépe řečeno králi, míru biologického a společenského času, i když Ludvík IX., korunovaný ve dvanácti letech, strávil na trůně téměř celý život, „od kolébky do hrobu“, jak říkají etnologové, znamená otevřít nové perspektivy chronologie a periodizace. Jde o jednotku míry času především politického, míry ostřejší, jde-li jako v tomto případě o čas dynastický, u kterého nelze předvídat začátek ani konec, ale který král, a jen on sám jakožto jednatel, nese s sebou všude a všude. Sociolog Jean-Claude Chamboredon výstižně mluví o článkovitosti biografického času a časů historických. Pozorně jsem sledoval, jak probíhají periody

vývoje a jeho obecný styl v daném životním období Ludvíka Svatého ve srovnání s rozličnými pozemskými konjunkturami ve 13. století: ekonomickými, společenskými, intelektuálními i náboženskými. Ludvík Svatý žil v době, kdy končil prudký hospodářský rozvoj, nevolnictví rolníků se chýlilo ke konci, měšťanstvo si upevňovalo postavení, v době budování moderního feudálního státu, vítězství scholastiky a nastolování nové zbožnosti žebavých řádů. Tempo těchto důležitých událostí různorodě rozčlenilo Ludvíkovo mládí, dospělost i stáří a rozfázovalo jeho chování – někdy vyhrocené, mnohdy harmonické, někdy vyšinuté – před onemocněním v roce 1244 a po něm, před odjezdem na křížovou výpravu i po návratu z ní v roce 1254. Někdy se zdá, že Ludvík popoháněl dějiny, jindy, že je brzdil.

* * *

Závěrem se spokojím se třemi poznámkami. Především nesmíme zapomínat, že lidé, ať jako jednotlivci nebo jako skupina, si vytvářejí významnou část svých znalostí a zvyklostí v dětství a mládí, kdy podléhají vlivu starších osob, rodičů, učitelů, starců, kteří se těšili mnohem větší vážnosti ve světě, kde stáří platilo za autoritu a kde byla paměť mocnější než ve společnostech, kde vládne písemnost. Chronologický kompas se tedy lidem v minulosti otevíral mnohem dříve, než se narodili. Marc Bloch říkával, že „lidé jsou dětmi své doby spíše než dětmi svých otců“. Pokud má pravdu, lze jeho výrok upřesnit: své doby a doby svých otců. Ludvík, narozen v roce 1214, první francouzský král, jenž poznal svého děda (Filipa II. Augusta), v mnoha oblastech patřil jak do 12., tak do 13. století.

Ludvíkův životopis nabízí ještě jednu zvláštnost: král byl po smrti svatořečen. Povíme si, jaké těžkosti kanonizaci pozdržely. V jejich důsledku uplynulo od Ludvíkovy smrti (1270) do jeho svatořečení (1297) sedmadvacet let. Po celou tu dobu stoupenci kanonizace Ludvíka tak říkajíc udržovali při životě, aby ho svědkové a papežská kurie měli stále na paměti. Toto období představuje jakýsi životopisný dodatek a musel jsem je vzít v úvahu. V jedné chvíli také způsobilo, že jsem Ludvíkovu biografii důkladně přepracoval.

Zamýšlím tedy předložit „úplný“ dějinný příběh Ludvíka Svatého, nejprve z hlediska jeho života, potom z hlediska pramenů a nakonec z hlediska hlavních témat týkajících se vlastní osobnosti krále i osobnosti krále v jeho době.

A je-li pravda, jak tvrdí Borges, že člověk zemře teprve, až zemře poslední člověk, jenž ho znal, pak máme dobrou vyhlídku, že nepoznáme-li Ludvíka Svatého, poznáme alespoň muže, který z těch, kdo krále dobře znali, zemřel poslední, Jana ze Joinvillu. Joinville své výjimečné svědectví nadiktoval více než třicet let po Ludvíkově smrti a sám zemřel sedmačtyřicet let po svém královském příteli, ve třidevadesáti letech. Biografie, o níž jsem se pokusil, tedy sahá až k definitivní smrti Ludvíka Svatého. Dále však ne. Život Ludvíka Svatého po smrti Ludvíka

Svatého neboli dějiny dějinného obrazu svatého krále sice představují strhující námět, avšak spadají do jiné problematiky.

* * *

Při práci na této knize jsem tedy neztrácel ze zřetele dvě předběžné otázky, byť jsou jen dvěma stranami otázky jediné: Lze napsat životopis Ludvíka Svatého? Existoval Ludvík Svatý?

V první části jsem předložil výsledky svého pokusu o biografii. Pojal jsem ji spíše vypravěčsky, ale rytmizují jí dané problémy v hlavních etapách života Ludvíka Svatého, jak si ho vystavěl on sám.

Druhou část jsem věnoval kritické studii spisů zasvěcených památce svatého krále, vzešlých z pera jeho současníků, a snažil jsem se odůvodnit svoji odpověď – nakonec kladnou – na otázku: „Existoval Ludvík Svatý?“

V části třetí a poslední jsem se pokusil proniknout do nitra osobnosti Ludvíka Svatého, přičemž jsem zkoumal hlavní hlediska, která z něho činí jedinečného a ideálního krále 13. století, krále, jenž dochází naplnění jako král Kristus, ale může za to dostat – byť i to je pěkná odměna – jen svatozář.

Struktura a pojetí této biografie mne vedly k citacím mnoha textů. Chtěl jsem, aby čtenář viděl a slyšel moji postavu tak, jak jsem ji viděl a slyšel já, protože Ludvík Svatý je první francouzský král, který v pramenech promlouvá – hlasem, jenž je přirozeně hlasem doby, kdy se mluvené slovo dává slyšet jen skrze slovo psané. A nakonec jsem dospěl i k tomu, že jsem některé úryvky textů a některá témata opakoval na různých místech své práce, tak, jak jsem se postupně pokoušel přiblížit k postavě a porozumět jí. Ozvěna patří k metodologickému přístupu, jež jsem zvolil při pokusu proniknout k věrohodnému Ludvíkovi Svatému a přiblížit ho i čtenáři. Doufám, že mne bude při mém šetření provázet se zájmem a že zažije i několik překvapení.

Poznámky k úvodu

Nedávné opětovné vzednutí obliby historické biografie zavdalo podnět k četným kolokviím a článkům. Články, které nejvíce posloužily mým úvahám a problematice této knihy: GIOVANNI LEVI, *Les usages de la biographie*, Annales E.S.C. 1989, s. 1325–1336; články dvou sociologů: JEAN-CLAUDE CHAMBOREDON, *Le temps de la biographie et les temps de l'histoire*, in: Le sens de l'ordinaire. Colloque Quotidienneté et historicité des 13 et 14 mai 1982 tenu à l'Université de Lyon II, (ed.) Philippe Fritsch, Paris 1983, s. 17–29; JEAN-CLAUDE PASSERON, *Le scénario et le corpus. Biographies, flux, itinéraires, trajectoires*, in: Le raisonnement sociologique, Paris 1991, s. 185–206. A přirozeně klasický článek PIERRA BOURDIEUA, *L'illusion biographique*, Actes de la recherche en sciences sociales

62–63/1986, s. 69–72. Srov. též poznámky BERNARDA GUENÉE, *Entre l'Église et l'État. Quatre vies de prélats français à la fin du Moyen Âge*, Paris 1987, s. 7–16.

Dále doporučuji:

- *Biographie und Geschichtswissenschaft*, (ed.) GRETE KLINGENSTEIN, Wien 1979.
- ERNST ENGELBERG, HANS SCHLEIER, *Zu Geschichte und Theorie der historischen Biographie. Theorie verständnisbiographische Totalität – Darstellungstypen und Formen*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 38/1990, s. 195–217.
- *Problèmes et méthodes de la biographie. Actes du colloque de Histoire au présent des 3–4 mai 1985*, Paris 1985.
- *Colloque „Biographie et cycle de vie“*, Marseille – Vieille Charité, juin 1988, (edd.) FRANCIS GODARD, FRÉDÉRIC CONINCK, Marseille 1989 (Cahier du CERCOM, č. 5, březen 1989).

Při práci na tomto díle jsem vysvětlil několik problémů, s nimiž jsem se potýkal, ve dvou studiích:

- *Comment écrire une biographie historique aujourd'hui?*, Le Débat, č. 54, březen–duben 1989, s. 48–53.
- *The whys and ways of writing a biography: the case of Saint Louis*, in: Exemplaria 1/1989, s. 207–225.

Otázka, zda lze napsat úplné dějiny středověku, již jsem se pokusil zodpovědět společně s Pierrem Toubertem, dala jméno naší společné studii:

- *Une histoire totale du Moyen Âge est-elle possible?*, in: Tendances, perspectives et méthodes de l'histoire médiévale. Actes du 100e congrès national des sociétés savantes (Paris 1975), Paris 1977, s. 31–44.

Poznámka Marka Blocha pochází z jeho díla *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*, Paris 1949¹; nové kritické vydání s předmluvou Jacquese Le Goffa připravil Étienne Bloch, Paris 1993.

Výraz „rozebrání“ použitý nikoli na osobnost, ale na společenskou strukturu, se nachází v nevydaném rukopisu Marka Blocha z jeho archivu, ukradeného Němci a nedávno nalezeného v Moskvě. Étienne Bloch, jemuž vděčím za laskavé upozornění na tento rukopis, ho otiskne v Les cahiers Marc Bloch.

Názor Pierra Bourdieua, že „rozpor mezi jednotlivcem a společností je z vědeckého hlediska zcela absurdní“, se nachází v kapitole *Fieldwork in Philosophy*, in: Týž, *Choses dites*, Paris 1987, s. 43. Marcel Mauss vysvětlil rozdíl mezi „smyslem pro já“ a pojmem jedinec ve studii *Une catégorie de l'esprit humain: la notion de personne, celle de „moi“*, Journal of the Royal anthropological institute 68/1938; znovu vydáno v *Sociologie et anthropologie*, Paris 1983⁸, s. 335. O „společnosti v člověku“ srov. NORBERT ELIAS, *Die Gesellschaft der Individuen*, Frankfurt am Main 1987².

ZÁVĚR

Je těžké vyhnout se v díle, vystavěném kolem slavné historické osobnosti, určité důvěrnosti. Jaký byl můj vztah k Ludvíkovi Svatému a jak se měnil v průběhu uplynulých více než deseti let, kdy jsem v jeho společnosti trávil více méně dlouhé chvíle? Jistě nejsem tak samolibý, abych nastínil téma „Ludvík Svatý a já“. Domnívám se, že historik má právo a pravděpodobně i povinnost sžít se se svým námětem, byť je tím námětem historická osobnost. Historik však jako každý jiný vědec musí, i když jsou dějiny vědním oborem tak zvláštním a natolik založeným na domněnkách, zůstat vně toho, co je spíše než námětem předmětem jeho studie. Historik není soudce. Pravda, kouzlem a hlavním rizikem historických biografí je pouto, jež vzniká a sílí mezi historikem a zkoumanou osobností. Nenáleží mi říci, co mě učinilo způsobilým, abych se pokusil stát se historikem Ludvíka Svatého, ani co v mém nitru mohlo ovlivnit, jak na něho nahlížím, jak ho představuji a jak vykládám jeho život. Je na jiných, uznají-li to za užitečné, aby se pokusili odpovědět na tyto otázky. Čtenáři však musím svěřit, co jsem cítil v kontaktu s postavou svého díla. Historik nemá k subjektu životopisu týž vztah jako k jiným historickým problémům. Mnohem víc než ze zkoumané osobnosti jsem vycházel z otázky: proč a jak napsat historickou biografii? Na to už jsem odpověděl a uvedl jsem i důvody – zcela profesionální –, proč jsem si vybral právě Ludvíka Svatého. Ale člověk nestráví beztréstně více než deset let života s nějakou osobností, byť zemřela před sedmi staletími, zejména pokud si myslí, že pro práci historika je potřebná osvícená a řízená představitost. A tak jsem postupně podlehl pocitu, možná klamnému, že Ludvíka Svatého poznávám čím dál lépe, že ho vidím, že ho slyším, že se zpovzdálí, ve stínu, stávám novým Robertem ze Sorbonu, druhým Joinvillem. Ostatně toto přestěhování patřilo k mému úkolu, bylo vepsáno přímo v srdci mé problematiky: lze se přiblížit k Ludvíkovi Svatému jakožto k jednotlivci? A kladná odpověď, postupně vzházející z mého šetření, mě utvrzovala v subjektivnějším, důvěrnějším vnímání.

Zpočátku jsem cítil, že mi je velmi vzdálený, dělila nás propast času a společenské postavení. Jak se přiblížit, být s výsadami historika, ke králi a světcí? Později, skrze dokumenty a analýzu jejich tvorby, jsem cítil, že je mi čím dál bližší. Nezevil

se mi ve snu, ale myslím, že se mi to podobně jako Joinvillovi stát mohlo. A čím dál víc jsem pociťoval, jak mě přitahuje, jak mě okouzluje. Domnívám se, že jsem pochopil, proč ho mnozí lidé toužili spatřit, slyšet, dotknout se ho. K lesku královské funkce, který pečlivě vytvářeli Ludvíkovi kapetovští předchůdci, přibýlo především osobní charisma, charisma krále, působícího na lidi hlubokým dojmem i bez koruny a královských insignií, charisma vysokého, hubeného a sličného krále Ludvíka s holubičíma očima, jehož viděl bratr Salimbene z Parmy, jak bos, po prašné silnici, přichází do Sens. Osobnost dojmavá nezávisle na svém vzhledu, nejúchvatnější ilustrace Weberovy teorie charizmatu, nejpozoruhodnější ztělesnění určitého typu, určité kategorie moci: vůle stát se typem ideálního vladaře; umění být hluboce idealistický a zároveň značně realistický; velikost ve vítězství i v porážce; ztělesnění jakéhosi zdánlivě protichůdného souznění politiky s náboženstvím, mírumilovnosti s válčením, budování státu s pečlivou kontrolou chování jeho zástupců; uhranutí chudobou a neustálé dodržování královského postavení; vášeň pro spravedlnost a zároveň respektování hluboce nerovnostářského řádu; skloubení libovůle s laskavostí a logiky s náhodou, bez nichž není osudu.

A pak jsem ho poznal důvěrněji, slyšel jsem, jak se směje, jak si dobírá přátele, jak s minimální strojeností dělá jednoduchá gesta, například když usedá na zem. Vyrozuměl jsem, že zřejmě s velikým úsilím potlačoval svoji přirozenost, horkou krev při milostném obcování, hněv i tělesný elán, chuť na dobré jídlo, velké ryby a čerstvé ovoce, potřebu smíchu, byt by byl pátek, radost z klábosení. Za „nadčlověkem“, jež vytyčila kanonizační bula, se zkrátka skrývá člověk. A pociťil jsem k němu směsici obdivu a přátelství, protože časová vzdálenost a drzost umožňují historikovi zapomenout na společenské postavení. Aniž jsem se staral, zda mě přijímá, stal jsem se jedním z jeho důvěrníků a nakonec jsem k němu pojal city jako k někomu blízkému. A nenáviděl jsem ho právě tak, jako jsem ho miloval. Jistě, můj odpor pramenil především ze smýšlení člověka 20. století. Odporný mi připadal obzvláště asketický ideál spojený se zevnějšími kajícími zvyklostmi, hlavně s bičováním, dále nesnášenlivost vzešlá z respektu k liteře krutých náboženských předpisů, fanatický přístup k židům, vůle vnutit svému okolí tu-těž zbožnost, jakou pociťoval sám, nezadržitelný pochod ke stále přísnějšímu a slepému mravnímu řádu (jestlipak by Joinville vydržel každodenní styk s králem po návratu z křížové výpravy?), čím dál úzkoprsejší mravokárnost, čím dál karatelštější řeči, čím dál nelidštější bolestinství. A lhostejnost k bližním, která se ho často zmocňovala a kterou Joinville pranýřoval, když jí dával najevo manželce a dětem, lhostejnost, k níž ho vedl jeho sklon k upřednostňování zbožného přemílání a honby za ideálem před pozemskými zálibami, jejichž vábení občas přece jen podlehl. A pak to zase oplakal.

Uhrančivost si přesto uchoval, přiznávám.

Domnívám se, že se také musím pokusit odpovědět na dvě tradiční otázky: jaká je role velikánů v dějinách a jaké postavení hrdina zaujímá mezi tradicí

a duchem nové doby? Zkoumání Ludvíka Svatého z hlediska teorie velikánů dějin nebo z hlediska srovnávacích dějin velikánů přenechávám jiným. Zde pouze upozorním na určité obecné podmínky a na určité okolnosti, díky nimž se Ludvík Svatý mohl ve své době i natrvalo prosadit jako výjimečná osobnost. Těžil ze svého postavení na vrcholu dvou hlavních hierarchií, světské hierarchie královské moci a duchovní hierarchie svatosti. V prvním případě se spokojil s následnictvím trůnu, ale naplno rozzářil dynastický lesk.¹ Jak ukázala přestavba královské nekropole v saint-deniském opatství a podpora francouzsky psaného *Románu králů*, jádra *Velkých francouzských kronik*, Ludvík se opíral o slávu a nepřetržitost tří dynastií a o emblémové figury prvních dvou, o Chlodvíka I. a o Karla Velikého. Zdůrazňoval dědictví po svých „předchůdcích“ a předcích a často se dovolával nejslavnějšího z blízkých předků, svého děda Filipa II. Augusta; a těžil i z obrazu svého paradoxně vzdálenějšího otce, jenž královskou funkci vykonával jen krátce, ale zdobila ho aureola vítěze nad nejstrašlivějšími kacíři, nad katary.

Dokázal využít ve svůj prospěch tři výjimečná dědictví. To první bylo politické: pocházel z posvátné dynastie, zposvátněné výjimečným gestem, pomazáním zázračným olejem, jež z něho učinilo „krále nejkřesťanštějšího“, stojícího nad ostatními křesťanskými panovníky, a ověřilo ho aureolou divotvorné moci.

Druhé dědictví bylo ekonomické: disponoval mimořádnými příjmy díky bohatství, jež v královské pokladně nahromadil Filip II. August, a díky velké prosperitě celého Francouzského království a obzvláště korunních zemí: k mimořádnému hospodářskému rozmachu došlo zejména v Île-de-France, Pikardii, Normandii a v Languedoku.

Třetí dědictví bylo „národní“. Od roku 1229 se jih dnešní Francie přímo nebo nepřímo připojoval k severu království, i když do té doby se tam přítomnost monarchie projevovala jen zpovzdálí a teoreticky. Ludvík se stal prvním skutečným panovníkem celého království. Zdá se, že před křížovou výpravou z roku 1248 se o jižní část země staral, jen když bylo třeba potvrdit její zakotvení v království. Potlačení vzpoury Raymonda Trencavela v roce 1240 stabilizovalo beaucairske a carcassonneské senešalství. Porážka toulouského hraběte Raimonda VII., sponje Angličanů, následovala po pohromě, kterou utrpěli v roce 1242, a lorriská mírová smlouva z roku 1243 normalizovala královu lenní svrchovanost nad Raimondovými panstvími (ale s hrabětem král jednal ohleduplně, zřejmě díky ochraně Blanky Kastilské). Konec aktivního katarství, přestože se o něj přičinila hlavně církev, inkvizice a vnitřní rozklad kacířství samého, významně přispěl k návratu míru. Druhou čtvrtinu 13. století zjevně poznamenal dvojúrovňový, kulturní a politický, neúspěch jižní Francie čelící Francii severní. Ale ať už si myslíme cokoli o surovosti „Severofrancouzů“, v tomto případě útočníků, nemsíme umenšovat ani neschopnost Jihofrancouzů vytvořit před křížovou výpravou proti albigenským okcitánský stát, ani dýchavičnost okcitánské kultury na přelomu 13. a 14. století, po ústupu ze slávy trubadúrské civilizace, úzce spjaté

s vojenskou šlechtou. Okcitánskou renesancí v 19. a 20. století oprávněně provázela lítost nad těmito neúspěchy a odpor k surovosti, s jakou jich využili křížáci ze severu a kapetovská monarchie. Mnohem víc než příliš podjaté anachronické přehánění je však nutný citlivý, ale vyrovnaný přístup ke vztahům mezi severní a jižní Francií ve středověku.²

Nad úroveň většiny velikánů dějin Ludvíka spíše než výkon královské moci vynesla svatost, kterou získal díky svým zásluhám a píli několika lidí usilujících o jeho svatořečení. Už jsme si říkali, co nového přinesla Ludvíkova svatost, silně poznamenaná zbožností žebravých bratří, do středověkého hagiografického prostředí, i přesto, že má i tradičnější aspekty. Ve společnosti hrstičky svatých králů, po gregoriánské reformě čím dál víc řídnuocí, vyznačuje jasný rozchod se staršími modely svatosti, a protože je prvním i posledním z nové série, představuje model jedinečný. I to posloužilo a dosud slouží jeho obrazu.

Svatost mu přinesla ještě jednu výhodu: Ludvík se stal hrdinou literárního žánru, který se ho snaží ukázat takového, jaký opravdu byl, přičemž podtrhuje jeho dobré vlastnosti a ctnosti a zamlčuje jeho slabosti. Nebyl sice prvním kapetovským králem, jenž se stal námětem pro téměř oficiální a samozřejmě pochvalný životopis – před ním si jej vysloužili Robert II. Zbožný, Ludvík VI. a Filip II. August –, zato byl prvním králem, jehož životopis sepsal laik, který ho dobře znal. Ludvík Svatý vděčí Joinvillovi za mnohé. Bez Joinvilla by nebyl tím, čím je už od 14. století – živým obrazem. Ludvík Svatý je výtvozem Joinvillovým, možná mnohem víc než Karel Veliký výtvozem Einhardovým, Ludvík VI. výtvozem Sugerovým a Napoleon výtvozem hraběte z Las Cases. Leč historik má po ukončení svého výzkumu sklony k domněnce, že knižní hrdina se své předloze skutečně podobal.

A ještě jedno štěstí: protože Joinville nepsal latinsky, ale francouzsky, a protože hltal slova svého královského přítele a idolu, často ho nechával promlouvat v první osobě. V době, kdy spisovatelé začínali používat „já“, se Ludvík Svatý stal nejdůstojnějším a nejmocnějším člověkem, který promluvil v první osobě.³ Pomineme-li si stereotypní floskule vkládané do úst starověkých a raně středověkých velikánů, počínaje dávnými panovníky strnulými v oficiálních a formalizovaných slovech kamenných nápisů, byl Ludvík Svatý první západní velikán, promlouvající ve všední dny.

Z dlouhodobého hlediska Ludvík těžil z toho, že žil ve slavném období civilizace, v jeho království mimořádně oslnivém, aniž sám nějak zvláště k jeho slávě přispěl: v období rozvoje gotického umění, slávy pařížské univerzity, věhlasu francouzského jazyka. Pravda, jeho památka je spjata se zářivou budovou, skromnou a jasnou jako on sám, se Sainte-Chapelle.

A jeho štěstí přetrvalo. Svatý král bez velké újmy přežil proměny historické paměti při střídání režimů, společenských řádů a mentalit. Od své smrti až do Francouzské revoluce ztělesňoval nedostižnou podstatu francouzské monarchie. Všichni jeho potomci, ať vládli nebo ne, ať pocházeli z linie prvorozených synů,

mladších synů nebo dokonce dcer, ať patřili do rodu Kapetovců, Valois, Bourbonů, jen když jim – tak mocná byla ideologie *krve* – v žilách kolovala alespoň kapka jeho krve (a krev ctnostného krále bez levobočků byla samozřejmě *ryzí*), patřili k elitě nadřazené všem elitám, k princům a princeznám, jejichž předkem byl Ludvík Svatý. Kněz provázející Ludvíka XVI. na popraviště mu v rozhodujícím okamžiku řekl, nebo mu ta slova kdosi znalecky vložil do úst: „Synu Ludvíka Svatého, vstupte na nebesa!“ Nejkřesťanštější král, uctíváný zejména po Francouzské revoluci a Prvním císařství v katolickém a konzervativním, ne-li kontrarevolučním prostředí, odolal nastolení republiky a vývoji laických názorů, protože dokázal ztělesnit i ideály, jež hlásaly nové společenské kruhy: umírněnost a především spravedlnost a mír. Třetí republika dokonce prostřednictvím Lavissových *Dějin Francie* a školních učebnic pozvedla krátký úryvek ze Joinvilla k důstojnosti mytického obrazu: Ludvík Svatý vynáší rozsudky pod dubem ve Vincennes. Dnes si svým hlubokým ztotožněním s křesťanským světem může získat úctu stoupců evropanství.

Revize, k nimž pravidelně dochází v důsledku vývoje historického výzkumu a nových směrů historiografie, se mu vyhnuly. Nikdo neobjevil ani neprokázal nějakou odvrácenou tvář Ludvíkova století, i když dnes s již větší jistotou víme, že osvícenství 13. století zanechalo ve stínu četné oblasti života tehdejších mužů i žen. Hladomory spíše ustoupily a milosrdenství jistě doznalo pokroku. Obvinění, že Ludvík svými křížovými výpravami a dlouhým pobytem ve Svaté zemi opustil a oslabil Francii, nevycházejí z pozorné analýzy – doufám, že se mi to podařilo prokázat.

I samy Ludvíkovy neúspěchy posloužily jeho obrazu. Zlidštily ho a zařadily do proudu národních dějin, sestávajících ze střídání šťastných událostí a zkoušek, které umožnily kolektivnímu vědomí, aby nešťastné události včlenilo do historické identity.

Zbývají Ludvíkovy – pro Francouze z konce 20. století – stinné stránky: podpora inkvizice, postoj k židům, role v křížových výpravách a ve vztazích křesťanů s muslimy. Všechny pramení z posedlosti, která se utvořila v průběhu 12. století a ve 13. století se institucionalizovala: šlo o vytrvalou snahu proměnit křesťanský svět v jedno tělo, tělo přirozené a zároveň mystické, které se mělo zbavit každého, kdo by je mohl poskvřnit, mravně zkažit, oslabit nebo rozložit: kacířů, židů, v menší míře homosexuálů, nejednoznačně malomocných, problematicky muslimů, protože po španělské reconquistě se už islámský svět nenachází uvnitř světa křesťanského. Ale co Svatá země a Jeruzalém? Nepatřily snad také do křesťanského světa, nebyly dokonce jeho středem, jeho srdcem? Ludvík Svatý vzešel z tehdejší společnosti, která se bála všeho nečistého, ale přes veškeré zdání byl jen zdrženlivým aktérem společenského dění a podřizoval se též jiným proudům: umírňující scholastické kazuistice i učení o umírněnosti, jež slovem i příkladem šířili žebraví bratři.

Protože ho však zkoumám z dlouhodobého hlediska, odmítám argumentaci, že v těchto stinných oblastech jednal jen jako člověk své doby. Předně: jeho osobní účast na tom či onom druhu soudobé činnosti mohla být menší nebo větší; kromě toho je normální posuzovat váhu minulosti v dlouhodobých jevech.

Co se týká inkvizice, už jsme si říkali, že podobně jako téměř všichni soudobí vladaři vůbec neuvažoval o tom, že by se měl vzeptit žádosti papežství, aby sloužil jako světské rameno spravedlnosti a vykonával opatření vyplývající z rozsudků církevních inkvizičních soudů, avšak – jak správně zaznamenal Jean Richard – žádný z jeho hagiografů se nezmiňuje, přestože by to bezpochyby rádi učinili, že by obzvláště horlivě potlačoval kacířství. Ludvíka podvedl Robert le Bougre, když začal se svým protikacířským řáděním. Ludvík se snažil omezit rozsah pronásledování. Chtěl, aby se kacíři obrátili, aby se ztracené ovečky vrátily do pravověrného ovčince, aby se všichni křesťané usmířili.

O totéž usiloval v případě židů: pokřtění žida patřilo k jeho velkým radostem a obráceným židům šel nejednou za kmotra. Jeho nepřátelství bylo náboženské povahy. Nejenže ho nezasáhl rasový virus – ve středověku rasové představy neexistovaly –, ale židy ani nepovažoval za „pronárod“, pojem, který dnes více méně odpovídá pojmu etnikum. Pravda, Ludvík v případě židů, cizinců povahy obzvláště proradné a hodné nenávisli, váhal mezi pronásledováním a ochranou.

Konečně podniknutím křížových výprav se podílel na agresivitě západního křesťanstva vůči islámskému světu, který si to zapamatoval natrvalo. Ale nezdar výprav z Ludvíka učinil spíše žalostného hrdinu tzv. západního předkolonismu než vítězného nepřítele muslimů. A i v tomto případě si dělal iluze, že je obrátí na víru.

Ludvík nepřinesl nic nového ani svými vítězstvími, ani svými porážkami. Pokračoval, přičemž toužil dojít ještě dál, v mocných hnutích, která se zrodila před ním, toužil po spravedlnosti a míru, dbal o rozvoj institucí a praxe podporujících královskou moc a sjednocený stát a posiloval změnu mentality směřující k omezení násilí a k přemístění těžiště zbožnosti. Ta, ačkoli se i nadále zakládala na uctívání relikvií a na odříkání, kladla důraz na pokoru, na napodobování Krista, na milosrdenství, na zbožnost, kterou hlásali žebraví bratři a která ještě nebyla „zbožností novodobou“ (*devotio moderna*), ale zrodila se v odpovědi na výzvu, již přinesl mohutný rozkvět křesťanského světa v 10.–13. století. Ludvík také rozvinul nástroje společenské kontroly a přispěl k hluboké středověké a renesanční proměně vztahu lidí k „vrchnosti, pravdě a víře“.⁴

Byl to typ velíkána, jehož lze zařadit mezi velíkány „vrcholové“, kteří úspěšně zakončují dobývání na poli materiálním, duchovním, politickém, velíkána dlouhodobé prosperity, který se však veze na vlně své doby. Ludvík by mohl být emblémovou figurou „věku“ srovnatelného s těmi, jež rádo vyzdvihovalo osvěcenství: se stoletím Periklovým, se stoletím Augustovým, se stoletím Ludvíka XIV. Ostatně říká se i století Ludvíka IX. Možná je figurou emblematictější než tvůrčí.

Současníci měli dojem, že opanoval dobu, a historie jim to nevyvrací, vezme-li v úvahu všechnu symboliku, která v něm vykryštovala.

Pravda, ideál, jež Ludvík ztělesňoval, byt šlo o ideál poznamenaný vývojem soudobých politických struktur a hodnot, patřil spíše do minulosti než do budoucnosti. Ludvík Svatý byl ideálním králem křesťanského světa vymezeného římskokatolickou Evropou a Svatou zemí, Starým zákonem a renesancí 12. století. Po něm už nebylo krále křížáka, krále svatého, krále bez tváře. Po něm přišel věk králů práva, politiky a ekonomiky, králů právníků, Aristotela a krize. A na počátku tohoto věku zanikl ideál, jehož králem byl Ludvík Svatý.

Ludvík Svatý jakožto posvátný symbol křesťanstva neměl ve své době soupeře. Až 19. a především 20. století proti němu postavilo dalšího velíkána 13. století: císaře Fridricha II. V něm historikové v dobrém nebo ve zlém viděli – bez ohledu na mnohem složitější historickou skutečnost – prvního moderního panovníka, který spravedlnost nechápal jako účel o sobě, ale jako pouhý nástroj ve službách toho pravého účelu, ve službách zájmu, zájmu státního; panovníka, který na Sicílii údajně usiloval o vytvoření „uzavřeného obchodního státu“, jenž se měl opírat o státní monopoly a dokonalý celní systém; panovníka, který se údajně choval tolerantně k muslimům a k židům a byl jedním z prvních „vědecky“ založených a možná nevěřících intelektuálů, jakousi směsicí krutovládce a osvěceného samovládce. Fridricha II. nejlépe vystihl, navzdory anachronismům ideologie přednacistického Německa, Ernst Kantorowicz. Ten v něm naopak spatřoval člověka, jenž snil o starověku, a proto se obracel k císařské minulosti, která se s vypětím posledních sil vtělila do jeho osoby, ale která mu v jeho době vynesla pověst Antikrista: „Fridrich II. byl posledním císařem, který zažil zbožštění a našel místo mezi hvězdami.“⁵ Neobyčejná dvojice, utvořená posledním zbožštěným císařem a posledním svatým králem – ať už v té či oné oblasti předjímalí cokoli –, je z hlediska dnešního historika obrácena do minulosti a sní o světovosti: Fridrich o světové říši podle antického vzoru, Ludvík o světovém křesťanstvu podle sv. Augustina. Oba uzavírají apoteózou smělé sny, jež zanikly spolu s nimi. A i kdyby ohlásili budoucnost tím či oním názorem nebo skutkem, budoucnost začíná až po nich.

Duch nové doby se projevil nejdříve v krizi starých hodnot a rozvikláním toho, čeho křesťanský svět a Francie dosáhly za vlády Ludvíka Svatého. Následuje počátek hospodářské a společenské krize, kterou na sklonku vlády Ludvíka Svatého předznamenaly první pracovní spory a první měnové manipulace společně s dalšími předzvěstmi:⁶ útoky proti scholastické vyváženosti rozumu a víry, patrné například v agresivním naturalismu *Románu o růži* Jeana de Meung; zuřivé Rutebeufovy výpady proti žebravým řádům a konec konců i neúspěch křížových výprav. Na sklonku vlády Ludvíka Svatého si však nikdo neuvědomoval, že dochází k obratu, že končí dlouhé období rozkvětu. Když lidé na přelomu 13. a 14. století začnou vnímat krizi a její zhoršování, bude se jim osoba a vláda Ludvíka Svatého

zdát o to oslnivější a blahodárnější, o to víc po něm budou tesknit. Začne se šířit mýtus, částečně shodný se skutečností a částečně zrozený z příkrášlených vzpomínek, o zlatém věku za vlády Ludvíka Svatého a z jeho přičinění. Těžkosti přítomnosti najdou protiváhu ve vzpomínkách na „dobré časy svatého pana krále Ludvíka“. Lidem se po něm stýskalo – a v tom spočívalo to poslední štěstí, díky němuž se prosadil jako velikán dějin. Ale není stesk po monarchovi z doby minulé, ověčenému zásluhami odpíranými v době přítomné, také jen *topos, locus communis* historického cítění? Existoval vůbec Ludvík Svatý?